

Atsakas į rasizmą Lietuvoje

european network against racism
europos tinklas prieš rasizmą

RASIZMAS NACIONALINIAME KONTEKSTE

Šiandienos visuomenėje pasitaiko nepakantumo kitiems dėl jų rasės, tautybės ar religijos. Tam tikruose Lietuvos istorijos laikotarpiuose galima rasti puikių tolerancijos pavyzdžių, tačiau istoriškai įsišakniję bei naujai kuriami tautiniai stereotipai, imigracijos baimė, neužtikrintumas dėl savo ateities kartais paskatina nepagrįstas nuomones ir poelgius, pažeidžiančius žmogaus orumą. Siekiant įtvirtinti lygias galimybes visiems nepriklausomai nuo jų kilmės, svarbu atpažinti nederamą elgesį ir jį keisti.

Šiuolaikinė rasizmo samprata suprantama plačiau nei ne nepakantumas dėl odos spalvos, bet ir dėl etninės kilmės, tautinės priklausomybės ar religijos. Rasizmas gali pasireikšti atskirų asmenų nuostatomis bei žodiniu priekabiavimu arba poelgiais - diskriminacija, smurtu. Rasizmas gali pasireikšti organizuotais dešiniojo ekstremizmo proveržiais.

Egzistuoja ir institucinis rasizmas – kai dėl susiklosčiusios praktikos viešajame ar privačiajame sektoriuje tam tikros tautinės grupės sistemiskai išstumiamos į visuomenės užribį (pvz., būsto, įsidarbinimo, švietimo ar kitose srityse).

Romai, pabėgėliai ar užsieniečiai kartais tiesiogiai nukečia nuo nepalankių nuostatų, diskriminacijos ar smurto. Nepagarbių ir nepagrįstų apibendrinimų pasitaiko viešuose pasisakymuose. Peno rasizmui ir antisemitizmui teikia stereotipais besinaudojanti žiniasklaida. Rasizmą gali paskatinti ištroškę dėmesio fašistuojantys veikėjai, o nepakančia ir bijančia visuomene galima lengvai manipuluoti.

Susirūpinimą kelia žiniasklaidos formuojami neigiami tautinių mažumų, tam tikrų religinių grupių, pabėgėlių stereotipai.

Tai pagrindiniai iššūkiai mums, jei norime Lietuvoje puoselėti demokratišką visuomenę. Būdami abejingi nepakantumui ir kitų diskriminacijai šiandien, negalime būti tikri, kad rytoj patys netapsime nepagrįstos neapykantos taikiniu.

NACIONALINIO KOORDINATORIAUS VEIKLA

Už lygias galimybes, santarvę, prieš rasizmą ir diskriminaciją tiek rasiniu – tautiniu, tiek ir kitais pagrindais pasisakančios Lietuvos nevyriausybinės organizacijos jau ilgą laiką ieškojo bendradarbiavimo galimybių.

Š.m. sausio 26 d. Europos kovos su rasizmu tinklo (ENAR) ir Lietuvos žmogaus teisių centro iniciatyva buvo surengtas pirmasis nevyriausybinių organizacijų atstovų susitikimas, kurio metu svarstytos kovos prieš rasizmą Lietuvoje problemos, pagrindinės veiklos kryptys ir kita. Lietuvos žmogaus teisių centras pakvietė bendraminčius įkurti nacionalinį ENAR koordinavimo tinklą

Tikimasi, kad nacionalinė ENAR koordinatoriaus institucija bus sukurta jau artimoje ateityje.

ENAR APŽVALGA

ENAR skatina tolerancijos, lygiateisiškumo bei prieš rasizmą nukreiptų idėjų sklaidą, siekiant užtikrinti etninių mažumų bei ne ES piliečių lygybę.

ENAR – tai Europos Sąjungos nevyriausybinių organizacijų, kovojančių prieš rasizmą, tinklas. ENAR narėmis tampa nacionalinis ENAR koordinatorius, kurį sudaro įvairios tam tikros ES valstybės narės nevyriausybinės organizacijos – tautinių mažumų, imigrantų asociacijos, informaciniai centrai, mažumų grupės ginančios organizacijos, profesinės sąjungos, tikinčiųjų ir kitos organizacijos. Nacionalinę ENAR koordinatorių instituciją reprezentuoja demokratiniais keliu išrinkti jos nariai, kurie dalyvauja metiniuose ENAR tinklo susitikimuose. Bent vienas nacionalinės atstovybės narys turi priklausyti etninėms mažumoms.

ENAR siekia duoti atkirtį rasizmui, ksenofobijai, antisemitizmui ir islamofobijai bei propaguoja ES ir trečiųjų šalių piliečių lygiateisiškumo idėją. Tam ENAR skatina jungtis vietos, regiono ir nacionaliniu mastu vykstančias iniciatyvas.

KAS NUKENČIA NUO RASIZMO?

Su netinkamu elgesiu Lietuvoje susiduria įvairių tautybių, skirtingas religijas išpažįstantys žmonės. 2005 m. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba gavo 15 skundų dėl diskriminacijos tautiniu pagrindu.

Etninių tyrimų centro duomenimis, Lietuvoje labiausiai nemėgiami romai, čečėnai, pabėgėliai ir musulmonai. Sudėtingą Lietuvos romų ir pabėgėlių padėtį, dėl kurios jie tampa pažeidžiami ir diskriminuojami, yra pabrėžusi Europos komisija kovai su rasizmu ir netolerancija (ECRI). Viešosios institucijos nesugeba imtis efektyvių priemonių, kurios padėtų socialinėje atskirtyje esančioms grupėms integruotis, o visuomenė savo ruožtu tokias grupes greitai pasmerkia. Nuo lengvabūdiškų ir nepagrįstų apibendrinimų "jie visi tokie" dažnai nukenčia niekuo dėti nemėgiamos tautybės ar kitą religiją išpažįstantys žmonės.

Nors dešiniojo ekstremizmo grupuotės Lietuvoje nėra gausios, jos skatina neapykantą, skirsto žmones pagal priklausymą tam tikrai etninei grupei ar religinei bendruomenei. Dėl to ne visi visuomenės nariai gali jaustis saugūs.

Lietuvoje reguliariai pasireiškia prieš žydų kapines ir Holokausto atminties vietas nukreiptas vandalizmas.

Antisemitinio pobūdžio pasisakymų pasitaiko spaudoje.

Žiniasklaidoje ne visada pateikiama aprašomų mažumų nuomonė. Nuo nekorektiškų žiniasklaidos pareiškimų ypač sunku apsiginti negausioms, savo visuomenės informavimo priemonių ar žurnalistų neturinčioms tautinėms grupėms ir pavieniams asmenims.

Nuo nepalankių nuostatų ir smurto kartais nukenčia užsieniečiai. Augant ekonomikai, trūkstant darbo jėgos ir stiprėjant verslo interesui ją įsivežti iš užsienio, Lietuvoje neišvengiamai daugės užsieniečių darbininkų. Nepakankamai pažįstantys vietinį kontekstą žmonės yra lengviau pažeidžiami, ne visada išdrįsta ir žino, kur galima kreiptis pagalbos.

LIETUVOS ĮSTATYMAI PRIEŠ RASIZMĄ

Konstitucija įtvirtina visų asmenų lygybę įstatymui, teismui, valstybės institucijoms ir pareigūnams (29 str.) Taip pat Konstitucija numato galimybę piliečiui, priklausančiam tautinėms bendrijoms, puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius (37 str.), kiekvienam pasirinkti ir išpažinti bet kurią religiją ar tikėjimą (26 str.).

Konstitucijos 25 str. 4 d. nustato, jog laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.

Nuo 2005 m. galioja Lygių galimybių įstatymas, draudžiantis bet kokią tiesioginę ir netiesioginę diskriminaciją dėl rasės, etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų ir kitų pagrindų.

Baudžiamasis kodeksas numato baudžiamąją atsakomybę už diskriminavimą dėl tautybės, rasės, lyties, kilmės, religijos ar kitos grupinės priklausomybės (169 str.), už neapykantos kurstymą (170 str.) ir už trukdymą atlikti religines apeigas (171 str.).

Administracinių teisės pažeidimų kodekso 214(12) ir 214(13) str. numato atsakomybę už produkcijos, propaguojančios nacionalinę, rasinę ar religinę nesantaiką, gaminimą, platinimą ar viešą demonstravimą, bei už kūrimą arba dalyvavimą organizacijose, propaguojančiose nacionalinę, rasinę ar religinę nesantaiką.

Būtina atkreipti dėmesį, kad ne visos Rasių lygybės direktyvos (2000/43/EB) nuostatos perkeltos į nacionalinę teisę (įrodinėjimo pareiga, aukos atstovavimas, žalos atlyginimas, abejotina ar sankcija yra efektyvi, atgrasanti ir veiksminga ir t.t.).

Nors žmogaus teisės plačiai reglamentuoja Konstitucija ir įstatymai, taip pat ir tarptautinės sutartys, tačiau labai svarbus jų įgyvendinimo mechanizmas: kokia reali galimybė pasinaudoti žmogaus teisėmis ir jas apginti.

Išliekanti problema - efektyvus esamų įstatymų taikymas, teisminių institucijų kompetencija ir nepakankamai aktyvi visuomenės pozicija.

PILIE TINĖS VISUOMENĖS VAIDMUO

Susidūrus su rasizmu ar diskriminacija retai žinoma, kaip apsiginti. Todėl svarbu stiprinti žmogaus teises ginančias organizacijas. Viešasis interesas – kurti pakantumo ir konstruktyvaus bendradarbiavimo atmosferą tarp įvairių tautybių žmonių, neužmirštant veiksmingai taikyti jau esamus įstatymus ir plėtoti teises bei neteises priemones.

Nevyriausybines organizacijas padeda žmonėms bendrauti, diskutuoti rūpimais klausimais ir daryti įtaką pokyčiams visuomenėje.

Į nevyriausybines organizacijas susibūrę aktyvūs žmonės gali:

1. atstovauti diskriminuojamoms grupėms ir atkreipti dėmesį į jų problemas,
2. išsiaiškinti informuoti visuomenę apie lygių galimybių svarbą ir silpninti nepagrįstas neigiamas nuostatas,
3. stebėti, dokumentuoti ir viešinti diskriminacijos atvejus,
4. aktyviai domėtis, kaip valdžios institucijos saugo visuomenę nuo rasizmo ir diskriminacijos bei teikti konstruktyvius patarimus,
5. bendradarbiauti tarpusavyje siekdami bendrų tikslų.

Tikėtina, kad Lietuva įgyvendins Rasių lygybės direktyvos (2000/43/EB) nuostatą, kuri numato nevyriausybiniams organizacijoms teisę atstovauti pažeidžiamoms grupėms sprendžiant rasizmo ir diskriminacijos bylas teisme.

Nevyriausybines organizacijas turėtų atkreipti dėmesį ir į tai, kaip laikomasi lygybės ir pagarbos asmeniui principų organizacijos viduje. Įtraukdamos įvairius visuomenės narius į savo veiklą ir puoselėdamos tarpusavio supratimą, organizacijos ir bendruomenės gali tapti pavyzdžiu kitiems.

Kai kurios nacionaliniu mastu veikiančios organizacijos turi padalinius visoje šalyje, kitos veikia tik savo bendruomenėse. Kiekvienas gali ieškoti bendraminčių bei imtis iniciatyvos.

STRATEGINIS BYLINĖJIMASIS

Tradiciskai daugelis prieš rasizmą kovojančių nevyriausybių organizacijų negalėjo dalyvauti teisiniuose procesuose vien dėl to, jog tam nebuvo pakankamo teisinio pagrindo. Tačiau dabar, po ES Rasių lygybės direktyvos priėmimo bei nacionalinių įstatymų pakeitimų, organizacijoms atsirado puiki galimybė įsijungti į teisinius ginčus ir panaudoti juos nuo rasizmo ir diskriminacijos kenčiančių asmenų grupių gynimo labui.

Kadangi nediskriminavimo teisė yra ganėtinai nauja sritis, NVO gali suvaidinti svarbų vaidmenį, skatindamos visuomenę pasinaudoti potencialiomis jos galimybėmis. Strateginis bylinėjimasis – viena iš tokių galimybių. NVO gali imtis šios interesų gynimo taktikos pačios arba prisidėti rinkdamos duomenis, padėdamos nukentėjusiems nuo diskriminacijos, atstovaudamos pažeidžiamų grupių interesus.

“Strateginiu arba “poveikio” bylinėjimusi siekiama pasinaudoti teismų sistema įgyvendinant pokyčius visuomenėje”

Pirminis strateginio bylinėjimosi tikslas yra ne individui padarytos žalos atitaisymas, o siekimas pakeisti nepalankų įstatymą ar valstybės politikos kryptį (nors abu tikslai yra betarpiškai susiję). Taip peržengiant individualaus atvejo ribas siekiama sukurti platesnę apsaugą visai pažeidžiamai ir nuo diskriminacijos kenčiančiai asmenų grupei. Precedento sukūrimas ar įstatymo pakeitimas gali sukelti daug veržlesnį poveikį pokyčiams platesnėje visuomenės dalyje.

Strateginio bylinėjimosi koncepciją sudaro kruopšti bylų atranka, jų planavimas ir valdymas, taip pat bylinėjimusi pasiektų palankių rezultatų įgyvendinimo priežiūra.

Ne visos nevyriausybines organizacijos turi pakankamai įgūdžių ir kompetencijos įsijungti į teisinius ginčus, be to, strateginis bylinėjimasis daugeliu atvejų nėra reikalingiausias metodas. Tačiau bet kokių atvejų, labai svarbu, jog kiekvienas, kovojantis su rasizmu suprastų strateginio bylinėjimosi svarbą skatinant pokyčius visuomenėje.

KUR KREIPTIS?

Susidūrę su diskriminacija viešajame arba privačiame sektoriuje, nedvejodami kreipkitės į Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybą. (Šeimyniškių g. 1A, Vilnius). Tarnyba tiria, kaip užtikrinamos lygios galimybės valdžios įstaigose, švietimo institucijose, kaip lygybės principo laikosi darbdaviai priimdami ar atleisdami iš darbo, mokėdami vienodą darbo užmokestį už vienodą darbą, kaip prekių ar paslaugų teikėjai sudaro sąlygas gauti vienodas paslaugas (įskaitant būstą). Tarnybos darbuotojai Jums patars, kaip surašyti skundą arba rekomenduos, kur kreiptis.

Apie pastebėtą smurtą, vandalizmą, ar viešą neapykantos kurstymą praneškite policijai. Policija privalo apginti nukentėjusius nuo rasistinio smurto. Policijoje galite teirautis apie nevyriausybinės organizacijas, teikiančias pagalbą nusikaltimų aukoms.

Dėl nepakantumo skatinimo ir neetiškų pareiškimų žiniasklaidoje galite kreiptis į Žurnalistų ir leidėjų etikos komisiją (Smolensko 12, Vilnius).

Jums taip pat gali padėti nevyriausybines organizacijos. Lietuvos žmogaus teisių centras teikia informaciją, kur ieškoti teisinės konsultacijos, rengia mokymus bei leidžia knygas įvairiais žmogaus teisių klausimais.

Raudonojo kryžiaus draugija teikia įvairią pagalbą pabėgėliams, padeda praktinėse situacijose ieškant būsto, įsidarbinant ir pan., kuomet pabėgėliams tenka susidurti su įtariu požiūriu ar netinkamu elgesiu.

Žmogaus teisių stebėjimo institutas kartu su nepriklausomais ekspertais teikia teisines konsultacijas Vilniaus romų bendruomenei.

Šios bei kitos nevyriausybines organizacijos turi patirties informuojant visuomenę bei yra parengę medžiagos tolerancijai ir supratimui visuomenėje skatinti.

KODĖL SVARBI EUROPOS PERSPEKTYVA – ES POLITIKA PRIEŠ RASIZMĄ

Nacionalinės NVO yra pakankamai užsiėmusios įvairiomis veiklomis, kovodamos su diskriminacija ir rasizmu jų pačių valstybėje. Tad kodėl jos turėtų domėtis kas dedasi kitose Europos šalyse ar Europos Sąjungos institucijose?

Suvokti kovą prieš rasizmą visos Europos kontekste yra ypač svarbu dėl keleto priežasčių. Visų pirma, tam, kad skleistume žinias apie rasizmą bei būdus jam įveikti, o antra – visai ES bendrą kovos su rasizmu priemonių ir metodų sukūrimui. Paskutinių dešimties metų patirtis rodo, jog nacionalinės vyriausybės gali būti greičiau įtikintos imtis veiksmų europiniame lygmenyje, ten, kur to nepasiektų būdamos vienos.

Rasizmas Europoje istoriškai įsišaknijęs. Kolonijinė Europos istorija yra vienas iš reikšmingų veiksnių, paskatinsiu istorinių bei šiuolaikinių rasizmo formų atsiradimą. Be to, XX a. istorija taip pat meta šešėlį Europos paveldui. Nepaisant ilgos rasizmo istorijos, Europa pradėjo į ją rimtai žiūrėti pakankamai neseniai. Tačiau būtent jai privalu imtis pagrindinio vaidmens tiek regiono, tiek visos tarptautinės bendruomenės mastu, kad pasaulio be rasizmo vizija taptų realybe.

1997 m. Amsterdamo sutarties 13 straipsnis suteikė Europos Sąjungai teisinį pagrindą “vieningai imtis atitinkamų veiksmų siekiant kovoti su diskriminacija dėl lyties, rasinės arba etninės kilmės, religijos ar tikėjimo, negalios, amžiaus arba seksualinės orientacijos”. 2000 m. birželį pasinaudojant šiomis galiomis buvo priimta Rasių lygybės direktyva (vėliau tais pačiais metais sekė Įdarbinimo pagrindų direktyvos priėmimas)

Nors Rasių lygybės direktyvos įgyvendinimo terminas baigėsi 2003 m. liepą, 2006 m. pradžioje kai kurios ES šalys dar nebuvo to padariusios. Kyla klausimas, ar ES valstybės narės pasiryžusios tęsti įsipareigojimus įveikti rasizmą ir diskriminaciją. Kaip bebūtų, minėta

direktyva turi tiesioginį veikimą, todėl asmenys gali ja remtis nacionaliniuose teismuose valstybėse, kur ji nebuvo įgyvendinta.

Rasių lygybės direktyva suteikia apsaugą nuo diskriminacijos įsidarbinant ir darbo srityje, taip pat lygias galimybes gauti eilę visuomenei prieinamų prekių ir paslaugų. Be to, joje pateikiami svarbūs tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos, priekabiavimo bei persekiojimo apibrėžimai. Kiti reikšmingi direktyvos aspektai – ji leidžia imtis pozityvios diskriminacijos, perkelia įrodinėjimo pareigą bei įpareigoja valstybes įkurti lygybės institucijas.

Rasių lygybės direktyvoje įtvirtinti principai turi tapti esminiais Europos Sąjungos nediskriminavimo teisės bei praktikos elementais. Strateginis bylinėjimasis yra viena iš priemonių tam pasiekti. Tam direktyvoje aiškiai įtvirtinta, jog NVO gali įsitraukti į teisinį procesą, atstovaudama ar padėdama diskriminacijos auka tapusiems asmenims.

Amsterdamo sutarties 13str. pateikė nediskriminavimo teisės vystymo kontekstą, 29 str. buvo užsimenama apie rasizmo prevenciją ir kovą su juo. 2001 m. Europos Komisija pasiūlė priimti pagrindų sprendimą dėl rasizmo paskelbimo nusikaltimu, tačiau šioje politikos srityje rezultatų pasiekti nepavyko – Taryboje pagrindų sprendimas nebuvo priimtas. Europos Sąjunga turi kompetencijos ir kitose politikos srityse kurios tiesiogiai ar netiesiogiai daro įtaką kovai su rasizmu – baudžiamoji teisė, švietimas, migracija ir prieglobstis.

Europos Sąjunga prisidėjo ir eile kitų veiklų, didindama visuomenės suvokimą (per iniciatyvą “Už įvairovę. Prieš diskriminaciją”) bei remdama prieš rasizmą nukreiptus projektus. 1997 m įsteigtas ES rasizmo ir ksenofobijos stebėjimo centras (EUMC). Nors planuojama, jog šis centras plėsis ir 2007 m. taps Pagrindinių teisių agentūra, tačiau jos pagrindinis dėmesys į rasizmo problemą Europoje išliks.

DAUGIAU INFORMACIJOS LIETUVOJE

Lietuvos žmogaus teisių centras: www.lchr.lt

Lygių galimybių plėtros centras: www.gap.lt

Pilietinės iniciatyvos centras: www.pic.lt

Raudonojo kryžiaus draugija: www.redcross.lt

Etninių tyrimų centras: www.ces.lt

Žmogaus teisių stebėjimo institutas: www.hrmi.lt

Žmogaus teisių lyga: www.lhrl.lt

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba: www.lygybe.lrs.lt

Lietuvos ataskaita apie ES Rasių lygybės direktyvos įgyvendinimą:
www.socmin.lt

Lietuvos ataskaitos apie Jungtinių Tautų Konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo įgyvendinimą bei kitos Lietuvos ataskaitos: www.lrs.lt

SVARBIAUSIOS NUORODOS IR INFORMACIJOS ŠALTINIAI EUROPOS LYGMENYJE

EU Monitoring Centre on Racism and Xenophobia: www.eumc.eu.int

European Commission - anti-discrimination and relations with civil society:

www.europa.eu.int/comm/employment_social/fundamental_rights/index_en.htm

European Network Against Racism (ENAR): www.enar-eu.org

European Roma Information Office: www.erionet.org

European Union: www.europa.eu.int

'For Diversity. Against Discrimination': www.stop-discrimination.info

Strategic Litigation of Race Discrimination in Europe: from Principles to Practice:

www.migpolgroup.com/documents/2498.html

Strategies on Litigation Tackling Discrimination in EU Countries: www.solid-eu.org

ENAR – Lithuania

Lietuvos žmogaus teisių centras
A. Smetonos 2/11 Vilnius LT-01115,
Tel.: +370 5 262 88 58
Fax. +370 5 262 89 60
e-paštas: info@lchr.lt
www.lchr.lt

Šį informacinį bukletą parengė Lietuvos žmogaus teisių centras bendradarbiaudamas su ENAR Europos sekretoriatu.
Atsisiųsti informacinį bukletą: http://www.enar-eu.org/en/publication/national_leaflets/

ENAR

43, Rue de la Charité • B-1210 Brussels • Belgium
Tel: +32 (0)2 229 3570 • Fax: +32 (0)2 229 3575
E-mail: info@enar-eu.org • Web: www.enar-eu.org

Šios ataskaitos rengimą finansavo Europos Komisijos Užimtumo, socialinių reikalų ir lygių galimybių generalinis direktoratas ir Compagnia di San Paolo.